

„Borkman“ DE IBSEN LA ODÉON

Dacă Ibsen este jucat în Franța mai puțin decât în Germania sau în țările din Est, nu trebuie uitat că numele lui a fost legat de la început de mărele bătălii teatrale ale secolului trecut. Primul care l-a descoperit și jucat a fost, în 1890, Antoine, părintele naturalismului teatral. **Strigoli** pe scena Teatrului Liber, unde se jucau adaptări după romanele lui Zola, a fost, bineînțeles, un mare moment al teatrului naturalist, pasionat de problemele eredității și determinismului biologic și social. Dimpotrivă, Lugné-Poe, creatorul Teatrului de l'Oeuvre, teatru simbolist, ce cultiva misterul, melopeea și cețurile nordice, a găsit în ultimele piese ale norvegianului Ibsen repertoriul și partenerul ideal. Astfel, penultima sa piesă, **John Gabriel Borkman**, a fost scrisă special pentru Teatrul Odéon, condus pe atunci de Lugné-Poe, și jucată în premieră mondială pe această scenă pariziană în 1897.

Vreme de aproape 50 de ani, principalul reprezentant al operei lui Ibsen în Franța a fost deci Lugné-Poe, și mulți au fost cei care, în anii din urmă, începuseră să-i conteste acest monopol. Trebuie spus că, la început, traducătorul oficial – și deci singurul autorizat – al lui Ibsen era un anume conte Maurice Prozor, născut la Vilnius, în Lituania, diplomat al țării și căsătorit cu o suedeză. Toate aceste detalii biografice nu-l recomandau în mod special să traducă un autor norvegian în franceză. Astfel se explică multe greșeli de traducere – și mai ales o limbă franceză puțin greoaie și artificială –, care au sfârșit prin a-l condamna pur și simplu, prin anii 20-30, pe autorul însuși ca învechit și depășit. Un alt mare nume legat în Franța de teatrul lui Ibsen a fost fără îndoială Georges Pitoëff. Jean Vilar a jucat de asemenea Ibsen. Mai aproape de noi aș vrea să amintesc două spectacole din ultimii zece ani, care pot fi considerate jaloane importante în istoria montărilor lui Ibsen în Franța: **Rața sălbatică**, montată de Lucian Pintilie la Théâtre de la Ville din Paris, în decorurile și costumele cuplului Radu și Miruna Boruzescu, și **Peer Gynt** pusă în scenă de Patrice Chéreau, la Lyon, cu Gérard Desarthe în rolul titular. Bineînțeles, aceste ultime spectacole citate au făcut apel la traduceri noi, mult mai fidele, și în același timp într-o limbă modernă și suplă.

Iată-ne deci la aproape o sută de ani de la premiera de pe scena Odéonului, în fața unei noi producții, venită din Elveția – Teatrul din Vidy-Lausanne, dar cu un interpret principal francez; mai mult, cu una din marile vedete, un monstru sacru al scenei și ecranului francez: Michel Piccoli.

Să începem însă cu regia: Luc Bondy, un om de teatru european în adevăratul sens al cuvântului. Născut în 1948 la Zürich, deci în plină forță de creație, el vorbește perfect mai multe limbi și lucrează în mod frecvent în Franța, Germania și Belgia. E pasionat de teatru și de operă, în special de muzica barocă, Mozart sau Monteverdi. De fapt a fost format la celebra școală de mimă a lui Jacques Lecoq din Paris, a participat la de acum mitica universitate a Teatrului Națiunilor și, după ce a lucrat câțiva ani în Germania, a condus chiar, împreună cu Peter Stein, între 1985 și 1987, celebrul Schaubühne din Berlinul occidental. În Franța a lucrat mult alături de Patrice Chéreau, la Théâtre des Amandiers din Nanterre: s-a impus aici ca o revelație, cu două spectacole după austriacul Arthur Schnitzler, **Pămînt străin**, în 1984, și **Drumul singurătății**, în 1989, la Théâtre du Rond Point. Ceea ce caracterizează stilul său este o plăcere evidentă a jocului teatral, un joc lejer, refractar la orice încărcătură sau tendință didactică. Citindu-l pe autorul său preferat, Schnitzler, Bondy preferă să lucreze în „penumbra sufletelor”, în această zonă instabilă dintre mărturisire și impulsuri secrete, dintre starea de veghe și vis.

În mare măsură, **John Gabriel Borkman** este un asemenea text: el face parte din marea trilogie Ibseniană asupra creației, asupra creatorului ajuns la bătrînețe, în pragul stingerii, o mască-personaj în spatele căreia se ascunde fără îndoială autorul. Aceste trei mari texte sînt **Constructorul Solness**, **John Gabriel**

Borkman și **Cînd noi, morșii, vom învia!**. Creatorul este întotdeauna un om de excepție care nu-și poate atinge țelul fără să-i facă să sufere pe cei din jur, un Meșter Manole veșnic condamnat să-și zidească de vie iubirea pămînteană. Eroul Ibsenian este, astfel, în permanență ros de un puternic sentiment de culpabilitate. Peer Gynt avea de ales între a fi el însuși sau a se mulțumi cu sine însuși. Pentru Ibsen, omul de geniu nu are de ales, el este obligat să lupte pentru a deveni ceea ce trebuie să fie, el însuși, și pentru a-și îndeplini misiunea. Care este misiunea lui Borkman? Fiu de miner, legat deci de o întreagă mitologie scandinavă a forței telurice, el a devenit bancher prin puterea talentului și a încercat o importantă operațiune financiară în folosul mai multor asociații, dar utilizînd fonduri ce nu-i aparțineau a fost condamnat și închis. Piesa, ca toate piesele lui Ibsen, începe cu ultimul capitol al unui implicat roman și, grație înfruntărilor dintre personaje, ajunge treptat la motivul ce a declanșat drama. În piesele lui Ibsen ne găsim întotdeauna într-un confortabil salon burghez, pentru a descoperi în final un cadavru ascuns în dulap. Așadar, sîntem la câțiva ani după ieșirea din închisoare a lui Borkman, care de atunci trăiește izolat, în biblioteca de la etaj. Soția refuză să-l întâlnească și speră să refacă reputația familiei prin fiul lor, tînărul Erhart. Sora soției, grav bolnavă, de fapt iubita din tinerețe a lui Borkman, revine și încearcă să recupereze același fiu. Borkman însuși speră să reconstruiască totul alături de Erhart. Dar tînărul vrea să-și trăiască pur și simplu propria viață și părăsește casa. Borkman iese pentru prima oară din vizuina sa, biblioteca sau peștera mitică, pentru a contempla, departe în vale, luminile orașului născut din eforturile sale. Șocul aerului curat, frigul iernii îl răpun: o gheară de oțel îi strînge inima și Borkman moare, acoperit de un giulgiu de zăpadă.

Spectacolul lui Bondy beneficiază de câțiva interpreți excepționali: Michel Piccoli, în rolul principal, și mai ales două actrițe ce susțin aproape întreaga partitură dramatică la un nivel maxim de încordare: Nada Strancar și Bulle Ogier. Deoarece, în mod paradoxal, Borkman aproape că nu e prezent în scenă. Sau, dacă vreți, este mai degrabă o umbră copleșitoare, un absent care obsedează tot timpul celelalte personaje. Începem prin a-i auzi pașii – plafonul trosnește sub greutatea mersului său, mers de fiară prinsă în cușcă. Îi surprindem, apoi, silueta ce se strecoară undeva în planul doi și dispare din nou. Dar totul gravitează în jurul său, personajele se definesc, se înfruntă în numele lui. Cel de al doilea act ne introduce în fine în biblioteca-vizuină a eroului: sîntem în fața uriașului din munte, un soi de vietate mitică, un bătrîn trol în costum modern, dar rănit de moarte.

Primul act era jucat într-un interior scandinav, auster și funcțional, cu ferestre largi, în spatele cărora bănuim zăpada ce cade fără întrerupere. Aici, în actul al doilea, dimensiunile deviază dintr-o dată. Sîntem într-un soi de bibliotecă uriașă, cu două etajere înguste și înalte, pline de dosare și de cărți, cu două scări imense ce se pierd parcă spre un tavan nemărginit. Solul e negru și denivelat, ca într-o mină. Ne aflăm poate în fundul unui puț de mină, și scările de lemn, în echilibru instabil și periculos, conduc spre o ieșire ipotetică și dificilă. Ultimul act este de o mare frumusețe plastică – un peisaj de zăpadă, o pădure de brazi ce se ghicește în ceață sau în viscol –, fabulos ca realizare și aplaudat, de altfel, de publicul încîntat. Pariul regizorului este deci dublu: el joacă o anume latură naturalistă a piesei și în același timp nu ezită să spargă contururile acestei realități, să ne sugereze lumea stranie de dincolo de aparențe. Și dacă peisajul de zăpadă încîntă și pare o virtuozitate de teatru naturalist, nu trebuie să ne lăsăm înșelați. Este același joc cu plăcerea de a recrea o anume dimensiune a feeriei, de a ne antrena în lumea de penumbra și de monștri iluzorii a teatrului. ■

Texte difuzate la emisiunea în limba română a postului RFI